

Barcsi Tamás–Bertók Rózsa

TOLERANCIÁK – ERKÖLCSÖK – IDENTITÁSOK

Tolerances – Morals – Identities

A Pécsi Tudományegyetem és az Ethosz Egyesület 2008. május 15–16-án rendezte meg III. Szaketikák konferenciáját Pécsen, a Művészetek és Irodalom Házában. Az Ethosz alapító tagjai több konferenciát szerveztek már, idén a tolerancia adta a témát. A probléma fontosságát jelzi a rendezvény iránti nagy érdeklődés, mind az előadók, mind a hallgatóság számát tekintve. A program az egyesület célkitűzéseinek megfelelően multidiszciplináris volt, a filozófiai, jogi, szociológiai, irodalmi, történelmi tárgyú előadások mellett konkrét gyakorlati problémák is megvitatásra kerültek.

A nyitó előadásokat *Bertók Rózsa* (Pécs) és *Weiss János* (Pécs) tartották, megadva a diskurzusok elméleti keretét. A tolerancia kérdésköre bonyolult és szövevényes, hívta fel a jelenlévők figyelmét Bertók Rózsa, aki előadásában fogalomtörténeti összefoglalót is adott. A tolerancia sokáig a vallással összefüggésben került elő. A vallás égisze alól kinöve John Locke-nál már politikai természetűvé vált a fogalom, majd a későbbi európai eszmetörténetben egyre fontosabb szerepet töltött be. A toleranciának mindenütt van jogosultsága, ugyanakkor sok definíciós nehézség merül fel vele kapcsolatban. A tolerancia reflektív fogalom. A toleranciának minősége van, ezt vonatkozása adja, ennek terjedelme visszahat rá: például ha valaki rosszat tolerál, az rossz és a rossz mértékében rossz, ha valaki nem tolerálja a jót, az is rossz, mégpedig az elmaradt jó mértékében. A tolerancia azért terjedt el a társadalom minden területén, mert a különbözőségek összehangolása mindenütt felmerül. Ahol különbözőségek vannak, ott mindenütt található arra irányuló törekvéseket, hogy megpróbálják ezeket eliminálni. A toleranciának igazán ott van létjogosultsága, ahol a közösség szereplői sok mindenben eltérnek egymástól. A fogalommal kapcsolatban megoszlanak a vélemények. Vannak, akik csak passzivitást látnak benne, és a türelemmel definiálják. Ez esetben a türelem azt jelenti csupán, hogy elviselem, nem foglalkozom vele, nem közeledek felé. Akik a toleranciát magatartásbiológiai szempontból kutatják, azt állítják, hogy a tolerancia több passzivitásnál, még akkor is, ha nem azonos a szeretettel: a szolidaritásban ragadják meg azt a köztes fogalmat, amely a passzivitás és a szeretet között áll. A szolidaritás bizonyíthatóan az állatvilágban is jelen van, az emberi társadal-

makban pedig feltételez egy legalább minimális szintű elfogadást is. Más szerzők ragaszkodnak ahhoz, hogy a szeretettel azonosítsák a toleranciát, ebben az esetben a toleranciát pozitív toleranciaként értelmezik, és így nem is tesznek különbséget fokozatai között. A tolerancia fogalmának vizsgálatához készült egy kérdőíves felmérés, melyet *Bécsi Zsófia* ismertetett. Az empiria 18 és 30 év közötti fiatalok toleranciaszintjét vizsgálta három szempontból: (1) gyerekkori toleranciaszint-vizsgálat és a családon belüli kapcsolatok tapasztalatai, (2) a mindennapi életben a leggyakrabban előforduló szituációkban (postán, buszon, vásárláskor) való viselkedés vizsgálata a türelem szempontjából, (3) a mássággal, a kisebbségekkel, a bőrszínnel, az eltérésekkel kapcsolatos viszonyulások felmérése. A hipotézisnek, mely szerint a fiatalok intoleránsnak, épp az ellenkezőjét tapasztaljuk, ha magukról szólnak: döntő többségük toleránsnak tartja magát. A részletekbe menő kérdések kapcsán ennek az ellenkezőjére derül fény: nem állnak sorba, nem gyógyíttatnák magukat színes bőrű orvossal, nem bírják a gyereksírást. A tolerancia gyakorlati vizsgálata a nagyon szubjektív válaszlehetőségek miatt azonban alig lehetséges. A legújabb kutatások szerint kimutatható viszont, hogy a gazdagok toleránsabbak, mint a kevésbé jó anyagi körülmények között élők. *Weiss János* eszmetörténeti bevezetőjében Voltaire, Kant és Goethe tolerancia-felfogását értelmezte és hasonlította össze, kiemelve a fogalom értelmezésében végbement változásokat. Míg Voltaire a toleranciát az egyén szempontjából vizsgálta, addig Kant a közösség aspektusából közelítve a problémához a felvilágosodás és a tolerancia kapcsolatára mutatott rá. Goethe a vallási jelentésén túlmutatva értelmezte a toleranciát. Míg az első előadásban a tolerancia állandó mozgása, az élethelyzetekben való változása kapott szerepet (ami aztán az embereket éberségre inspirálja ezzel kapcsolatban), addig Weiss Jánosnál a tolerancia helyett a felvilágosodásbeli ész volt hangsúlyosabb.

Az első szekció *a jog és a tolerancia* összefüggéseit vizsgálta, amelyben három, egymástól teljesen különböző szempontú előadás kapott helyet. Szépen megmutatkozott az előadások során, hogy a tolerancia mennyire határfogalom, itt a jog és az erkölcs, a pozitív jog és a természetjog, a nemzeti és a nemzetközi jog közti határra gondolhatunk. Láthattuk, hogy a toleranciáról való gondolkodást jelentősen befolyásolja a választott kiindulópont. *Kőhalmi László* (Pécs) a társadalmi válságjelenségek rövid számbavétele után a jog és a tolerancia – gyakorlati vonatkozásokat is érintő – elemzését adta. Gondolatébresztő előadásában olyan problémákat vett sorra, amelyek mindenkit érinthetnek, mert számos zavart és kellemetlenséget okoznak a jogkövető állampolgároknak: többek között a büntetőjogi jogalkalmazásban, illetve az adójogszabályok alkalmazásában tapasztalható aránytalanságokra is rámutatott az előadó. *Kecskés András* (Pécs) a toleranciát az üzleti szféra összefüggéseiben elemezte. A vállalatok társadalmi felelőssége és a befektetőkön kívüli érdekszférák elismerése (ún. stakeholder teóriák) az amerikai üzleti jogi iskolák népszerű kutatási területei. Ezenfelül

a tolerancia témakörének kérdései köszönnek vissza a nagy vállalati botrányok (Worldcom, Enron) és az ezeket követő amerikai befektetővédelmi és számviteli reform eseményei kapcsán. *Tóth Norbert* (Budapest) előadásából megtapasztalhattuk, hogy maguk a jogász kutatók is nagy nehézségbe ütköznek a jog és az erkölcs viszonya kapcsán, különös tekintettel a nemzetközi jogi és etikai megfontolásokra. A nemzetközi szinten eleve kérdéses a jog terjedelme és ereje, a nemzetközi etika még problémásabb, eszköztelensége miatt nem vagy alig képes hatását érvényre juttatni. Az előadó pozitív példaként említette ugyanakkor az emberi jogok rendszerének beépülését a nemzetközi jogba.

A következő szekció előadásai *a tolerancia orvosi vonatkozásait, továbbá a fogyatékosokkal kapcsolatos bánásmódot* érintették. *Kapocsi Erzsébet* (Szeged) a tőle megszokott következetességgel vezette végig a tolerancia fogalmát a medicinában, utalva arra, R. Frost alapján, hogy tolerálni csak azt tudom, ami számomra negatív, illetve a tolerancia „paradoxonára” is felhívta a figyelmet (az intoleranciával szemben nem lehetünk toleránsak). Továbbá: mennyire legyünk toleránsak a medicina új jelenségeivel kapcsolatban? Gondolhatunk itt többek között az eutanáziára (pl. az éberkómában lévő T. Schiavo történetére, akinél férje kérésére, szülei akarata ellenében leállították a mesterséges táplálást; vagy itt van az eutanázia-turizmus jelensége), a 64 éves német kismama esetére, vagy az abortusz-hajókra. *Bárd Petra* (Budapest) a fogyatékkal élők jogainak és a toleranciának az összefüggéseit vizsgálta. Az előadó összehasonlította a társadalmi szerződés-elméletének John Rawls-féle speciális értelmezését (a „tudatlanság fátyla” gondolat a fogyatékosokkal való bánásmód alapelveinek meghatározásánál is alkalmazható) és Martha Nussbaum egyenlőségen alapuló koncepcióját a fogyatékkal élők jogainak megalapozását keresve. *Pölöskei Eszter* (Budapest) egy nagyon fontos témáról: a betegjogokról beszélt. Az előadó áttekintette e terület nemzetközi és európai szabályozását, majd rátért a hazai betegjogi rendszer ismertetésére, illetve az ezzel kapcsolatos problémákra (részben az Egészségbiztosítási Felügyelethez beérkezett panaszok alapján), végül konkrét javaslatokat fogalmazott meg a betegjogok érvényesülésének hatékonyabb biztosítása érdekében. A szekciót követő vitában a fogyatékkal élők helyzetével kapcsolatban felmerült, hogy az igazságosságot ebben az esetben nem lehet az általános társadalmi igazságosság szintjéhez mérni, itt „egyéni” problémák vannak, ehhez kell a háttérrel biztosítani. Az integráció és a kirekesztés fogalmi is mást jelenthetnek a fogyatékkal élőkkel kapcsolatban, mint a többi társadalmi szereplő vonatkozásában.

A Tolerancia, identitás, történelem című szekcióban számos, különböző kiindulópontú (filozófiai, irodalmi, szociológiai, történelembeli) előadás kapott helyet. *Stredl Terézia* (Szlovákia) a tolerancia, illetve az intolerancia és a szubkultúrák viszonyát értelmezte. Elsőként a tolerancia fogalmának mibenlétét próbálta tisztázni az előadó, a multikulturalitás és az interkulturalitás, az integráció (befo-

gadas) és az inklúzió (elfogadás), a pozitív és a negatív diszkrimináció viszonyrendszerében. A (vallási, nemzeti, szociális) szubkultúrákhoz való viszony lehet a pluralizmus ($A+B+C = A+B+C$), az asszimiláció ($A+B+C = A$), a szegregáció ($A+B+C = A/ B/ C$), az amalgamáció ($A+B+C = D$). Az előadás „a másság gazdagít” gondolat fontosságának hangsúlyozásával zárult. *S. Szabó Péter* (Budapest, Pécs) a nagy világvallásokat vizsgálta a tolerancia érvényesülésének szempontjából. A kereszténységben, Jézus tanításai szerint a szeretet parancsa embertársaink vonatkozásában többet jelent a másság elfogadásánál, de mindenképpen ez az alapja. A buddhizmus, amely minden élőlény tiszteletét hirdeti etikájában, igazán toleráns vallás: úgy is élhet valaki a buddhista tantételeknek megfelelően, hogy megtartja eredeti vallását. Az iszlámban is fontos szerepet tölt be a tolerancia. *Bence Erika* (Újvidék) előadásában Gion Nándor *Latroknak is játszott* címmel megjelentetett regénytetralógiája alapján a vajdasági kisebbségek helyzetét mutatta be, különös tekintettel a német identitás problémájára. A regények német főhőse Stefan Krebs, evangélikus vallású német ember, aki a 19. század végén költözik feleségével és két kislányával Szenttamásra. Krebs és családja történetét Gion a 20. század közepéig beszéli el műveiben. Az emberi méltóság és az etnikai hovatartozás megőrzésének lehetőségét vizsgálja az író a család sorsán keresztül, abban a nehéz történelmi korszakban, amelyben élniük kellett. *Szabó Csaba* (Kaposvár) a világtörténelem és a haladás összefüggéseiről beszélt, elsősorban Fichte szövegeit felhasználva. *Bácsván László* (Kaposvár) a multikulturalizmus jelenségéből kiindulva az asszimiláció alternatíváját kereste előadásában. Felmerül a kérdés: multikulturális-e a magyar társadalom? Az előadó szerint nem tekinthető annak. A napi munkát lezáró beszélgetésben vita alakult ki *Hantó Zsuzsa* és *Bácsván László* között az integráció és az asszimiláció fogalmának értelmezésében.

A konferencia és a szekció munkája a következő nap folytatódott. *Barcsi Tamás* (Pécs) a társadalomból való „kivonulást” a tolerálhatatlan viszonyok egyik lehetséges kritikájaként értelmezte. Az előadó a fogalmak tisztázását követően Thoreau *Walden* című művét elemezte, majd három regénynek (Th. Mann: *A varázshegy*, H. Hesse: *A pusztai farkas*, Szerb Antal: *Utas és holdvilág*) a témához kapcsolható vonatkozásait vetette össze. Végül utalt a kivonulás-gondolat meghatározó megvalósulásaira a 20. század második felének Amerikájában (50-es, 60-as évek: beat- és hippy-mozgalom), illetve szót ejtett napjaink néhány aktuális jelenségéről is. *Kmeczkó Szilárd* (Debrecen) előadásában áttekintette a Polányi Mihály filozófiai műveivel kapcsolatos hazai recepció irányait, és a Polányit liberális konzervatív vagy konzervatív gondolkodóként elfogadó interpretációk mellett tette le a voksát. Ezt követően amellelt érvelt, hogy Polányi filozófiája a monarchia szellemi talajából nőtt ki, de jelentős hatást gyakorolt rá a huszadik századi totalitarizmusok megtapasztalása és az angolok tradíció-tiszteletével való találkozás is. Az előadás befejező részében Polányi *Személyes*

tudás című műve alapján elemezte a tudományos viták természetét, rávilágítva, hogy a vitát a résztvevők óhatatlanul egzisztenciális kihívásként megélve szűkségképpen hagyják el a racionális érvek „józan talaját”.

A szekció utolsó részében történelmi tárgyú előadások hangzottak el. *Gátai Hajnalka* (Pécs) Dél-Amerika ősi kultúráiról beszélt a konferencia témájához kapcsolható összefüggésben. Fő tárgya az Inka Birodalomban és utódállamaiban érvényesülő tolerancia volt, különös tekintettel az őslakos kisebbségekre. *Egyed Alice* (Debrecen) egy történelmi áttekintés keretében a német nőknek a nemzetiszocialista mozgalomban való helyzetét vizsgálta. Az előadó emellett érvelt, hogy a közkeletű vélekedéssel ellentétben a német nők többsége nem vált a nemzetiszocialista mozgalom fenntartások nélküli kiszolgálójává. Az NSDAP-re jellemző tudatosan vállalt férfiprimátus, a militáns fellépés és az egyházak háttérbe szorítására irányuló durva igyekezet a nők többségét kifejezetten távol tartotta a párttól. A mozgalommal mindezek ellenére rokonszenvezők, így elsősorban a párthoz kapcsolódó nőszervezetek valamelyikében végeztek karitatív munkát. *Hantó Zsuzsa* (Budapest, Gödöllő) évek óta kutatja a magyarországi kitelepítések történetét, több könyve is megjelent a témáról. Az 50-es években számos, rendszeridegennek bélyegzett családot telepítettek ki a Hortobágyra, ahol megalázó körülmények között, munkatáborokban éltek. Ez a történelmi tény még alig van benne a magyar köztudatban, ezért is fontos, hogy beszéljünk róla. Az előadó emellett Tüdös Klára és Zsindely Ferenc történetét is ismertette korabeli dokumentumok (levelek, feljegyzések) alapján: a házaspár villájában nagyon sok embernek adott menedéket a zsidóüldözések, a nyilas uralom időszakában, így pl. kommunistáknak is. Az utóbbiak közül néhányan állami vezetőkké, magas rangú tisztségviselőkké lettek az új rendszerben, a házaspár viszont nagyon rossz helyzetbe került (már a nyugdíjjogosultságot is megvonták tőlük), de még ekkor sem kaptak segítséget ezektől az emberektől. Ide kapcsolódott *Zsákai Piroskának* (Budapest) a hortobágyi kitelepítés túlélőjének személyes élményeken alapuló beszámolója. A jelenlévők részleteket láthattak továbbá a Balogh Zsolt rendezésében, 2002-ben készült *Ahol a birkák térdet hajtanak* című dokumentumfilmből, amelyben egykori hortobágyi internáltak idézik fel emlékeiket.

Ezt követően a *Művészet, pedagógia, tolerancia* című szekció kezdte meg munkáját, melynek során *V. Gilbert Edit* (Pécs) az empátia, a nézőpontváltás, a katarzis és a másik szubjektum volta tiszteletben tartásának irodalmi vonatkozásait értelmezte. Az előadó elsősorban az orosz irodalom meghatározó alakjainak művei alapján értelmezte a toleranciát: szó esett Dosztojevszkijről, Bulgakovról és a kortárs orosz irodalom egyik jelentős alkotójának számító Ljudmila Ulickájáról, akinek Magyarországon is több könyve megjelent. *Vörös Klára* (Kaposvár) előadásának tárgyául speciális témát választott: tolerancia-elemeket vizsgált a könyvtárról szóló karikatúrákban. Az előadó nyilvánvalóvá tette a

könyvtárosok 2006-ban született etikai kódexének szigorúságát: a kódex egyes rendelkezéseit a hozzájuk kapcsolható (elsősorban angolszász országokból származó) karikatúrákkal illusztrálta, amelyek humoros megközelítésük mellett alkalmasak a könyvtáros munkájával kapcsolatos problémák feltárására is.

A pedagógiai előadások közül *Tigyi Zoltánné* (Pécs) a hazai egészségnevelés kialakulásának történetéről beszélt. Az előadó Imre Sándor neveléseméletét idézve rámutatott, hogy a testi, az értelmi és az erkölcsi nevelés egyaránt szükséges a teljes fejlettség eléréséhez, továbbá utalt e nevelési irányok 19. századi magyarországi helyzetére a különböző iskolatípusokban. *Czéhné Károly Márta* (Budapest) a fejlesztő óvodapedagógus szempontjából az integráció és a tolerancia összefüggéseire mutatott rá. A fejlesztés – értelmezése szerint – az érési folyamathoz igazított, az életkornak megfelelő eszközökkel való támasz nyújtása. Az empátia tanulható, kialakításában nagyon fontos szerepe van a szemkapcsolatnak és az együttműködés megvalósításának. *Katatics Zsuzsanna* (Dombóvár) a sajátos nevelési igényű gyerekek általános iskolai képzőművészet-terápiája során elért eredményeit, munkája tapasztalatait osztotta meg a jelenlévőkkel. *Kovács Beatrix* (Pécs) koreográfus hátránnyal induló gyerekekkel is dolgozik és szintén jelentős eredményeket ért a tánc, a mozdulattművészet segítségével. Az előadó levetített egy filmet, amely az egyik táncsoportjába járó down kóros kislányról szólt, aki a többi gyerekekkel együtt tanulja a táncot és sokat fejlődött az utóbbi időben. *Somogyi Zsuzsanna* (Pécs) táncpedagógus a kerekas-székeseket is bevonja a táncórába, sajátos gyakorlatokat alkalmaz esetükben, így ők mozgási lehetőséghez és közösségi élményhez is jutnak. *Horváth Annamária* (Pécs) a művészetterápia egy sajátos (általa kidolgozott) módjának segítségével enyhíti a gyermekpanaszokat: „műhelyében” babákat és játékmackókat varrnak a lelki problémákkal küzdő fiatalok.

Konferenciánkon fontos szerepet kapott a tolerancia fogalmának elméleti tisztázása, emellett a legkülönbözőbb tudományterületek képviselői értelmezték szakmájukhoz kötődően a tolerancia jelenségét. Végül eljutottunk konkrét gyakorlati problémákhoz is, megvizsgálva a tolerancia elvének lehetséges alkalmazási módjait a nevelésben. A konferencia talán legnagyobb hozadéka az egyes diszciplínák művelői közötti párbeszéd megvalósulása volt.